

NÉHÁNY MAGYAR IGEKÉPZŐRŐL (ASZT, AD; ÍT, ÚL; T, L; TAT).

Mint átható és benható igeképzők a magyarban párhuzamosan egymás mellett állanak: *aszt, eszt* és *ad, ed*, p.o. *horpaszt, repeszt* és *horpad, reped*; továbbá *ít (ét, ojt, ejt)* és *úl, ill*, p.o. *szabadít, kerít* és *szabadúl, kerül*; végre *t* és *l* is, p.o. *ront* (romt), *fejt* és *roml[ik], fejl[ik]*. Az átható képzők itt egy „tenni, okozni“, a benhatók egy „lenni, azzá-válni“-féle igető értékével bírnak, s egymástól független társakként állanak egymás mellett, olyformán mint p.o. a tatár *joq-itmek* elveszteni (tkp. nincsen-tenni) és *joq-bolmaq* elveszni (tkp. nincsen-lenni).

Ezen egymástól való függetlenség, ha megvan is e képzőkre nézve, nem kívántatik meg okvetetlenül, a mint a rokon nyelvek igeképzési eljárása mutatja. Az említett páros igeképzők ugyanis főleg denominatív-félék, a mit az *aszt, ad*-ről is lehet mondani (ébred, -eszt, áraszt, likaszt, hamvaszt stb.), csakhogy azsokszor már önállólag nem divó alapszókhoz járul; igetőkhez ritkábban, mint: fúlaszt, -ad, gyúlaszt, -ad, valamint az *ít, úl* is: veszít, térít, vonúl, nyomúl. Lássuk mostan, miképen alakulnak az ilyen páros denominatív igék a rokon ugor- finn nyelvekben.

A *m o r d v i n* ban képződnek „valamivé- levést“ jelentő denominatív igék 1) *m* képzővel: *akšiman* fehérülök (*akša* fehér), *laftim* an gyöngülök (*lafta* gyöngö); 2) *j*-vel (eredeti *g* helyett): *purjan* krétás lesznek (*pur* kréta), *saljan* sós lesznek (*sal* só); 3) *gad* és *lgad*-dal: *kozagadan* gazdagszom (*kozü* gazdag), *sokirgadan* megvakulok; *pižilgadan* zöldülök (*piže* zöld). — Az ezeknek megfelelő átható társigék készülnek 1) *pt*-vel: *akšiptan* feheríték, *laftiptan* gyöngíték; 2) *jaft*-tal: *saljaftan* sózok, *purjaftan* krétával bemázolok,

feheríték; 3) *gaft*, *lgaft*-tal: *kozagaftan* gazdagítók, *sokirgaftan* vakítók, *pižilgaftan* zöldíték. Azaz: az átható igék itt nem egyenesen az alapszóból, hanem az ebből már eredt benható igéből képeztetnek, *t* és *ft* causativ vagy míveltető képző által; mert az 1) alatti *pt* annyi mint *mt*, mely a moksa-mordvin hangtan szerint szükségképen *pt* lesz, s Ahlqvist (Moksa-mord. gr. §. 118.) azt tartja, hogy ebben a *pt*-ben a teljes *ft* causativ képző járult hozzá az *m*-hez (*m-ft*) s az *f* csak kiesett belőle; a 2.) alattiakban világos az *ft* causativ képző, a benható *j* után, valamint 3.)-ban is a *gad*-ból megmaradt *ga* után, a miért is bizonyos; hogy *gaft* e helyett való: *gadft*, a melyből kiesett a *d*. — Még egy 4-dik osztályt lehet fölállítani, hol a benható igető egyenlő az alapnévszóval, de az átható ige megint *ft* képzővel alakul, az előbbieket analogiája szerint a benható igéből, nem egyenesen a névszóból: *kelmü* hideg (finn *kylmä*), *kelman* hidegülni, hülni (f. *kylmän*), *kelmüftan* hütök; *načka* nedves, *načkan* nedvesedem, *načuftan* nedvesíték; *koškü* száraz, *koškan* száradok, *košuftan*, *košftan* szárítók.

A cseremiszb en találunk benható denominativ igéket 1) *m*, *ng* (*em*, *ang*) képzővel (l. NyK. IV, 56): *ošemam* fehérülök (*ošo*, *oš* fehér), *kojangam* kövéredem (*koja* kövér); 2) *g*, *k*-val, l. ugyanott 58. l.: *kagergem* görbedek, *susurgem* megsérülök (*kager* görbe, *susor* megsérült, beteg); 3) látható képző nélkül: *levem* olvadok (*leve* langyos), *kölmem* fagyok, fázom (*kölme* fagyott, hideg), *ojar*em kiderülök (*ojar* derü nap), *šopem* savanyodom (*šopo* savanyú), *jokšargem* vörösödöm (*jokšarge* vörös). Az ezekkel társas átható igék készülnek: 1) *md*, *ngd*-vel: *ošemd*em fehéríték, *kojangd*em, kövéríték; 2) a *g* képzőt elhagyva vagy kiszorítva *t*, *d*-vel: *kagert*em görbíték, *susurtem* megsérték; 3) részint *kt* causativ képzővel, részint *t*-vel mint 2. alatt: *levekt*em olvasztok, *kölmökt*em fagyasztok, *šopoktare*m (helyesebben *šopokt*em) savanyítok, *jokšart*em vörösíték. Azaz: a cseremiszb en is csak a benható igetöből indul ki az átható ige, a mi szemmel látható az 1. alatti *md*-n (= mord. *pt*, e. h. *mt*); a *levekt*em-féle áthatók meg a fent említett mordvin *kelmüftan*, *košuftan*-féléknek felelnek meg (a mi mellett tudni kell, hogy a mord. *ft* míveltető képző alakilag is = cser. *kt*; mert amaz *xt* helyett van); a 2. alatti igékben a csupa *t* képző előtt a benható *g* képző csak kiszorult, mert ezek a mordvin 2. és 3. alattiaknak felelnek meg, úgy hogy a *susurtem* ige mordvinúl így hangzanék:

**susurjaftan* v. *susurgaftan*, s hogy a cseremiszb en csak *susurtem* van, s nem p.o. *susurgektem*, abból ered, hogy a cseremiszb, ezen szóalak összerántása után, nem tűrheti vala többé ezt a mássalhangzótorlatot: *rgkt*, vagy csak *-rkt*, hanem elejté az *r* és *t* közé eső mindegyik gutturalist. Az össze nem rántott *kölmöktem*-ben, megvan az egész *kt* képző = mord. *ft*: *kelmiftan*; de megint csak cser. *t* és nem *kt* áll ellenében a mord. *ft*-nek ebben: *jomt*, praes. *jomdem* elvesztek = mord. *imaftan*.

A v o t j á k b a n a mordvin és cseremiszbzel egyezőleg vannak *m* képzőjű benható és *mít*-féle átható igék: *burmo* gyógyulok, *burmítő* gyógyítok (= cser. *paremam* és *paremdem*), ettől: *bur* jó; *nűsmo* tompulok, *nűsmítő* tompítok (*nűš* tompa, = mord. *noška*; *noškiman*, *nošképtan*). Vannak azonban *m*-es benható mellett álló oly átható igék is, melyeknek *kt* v. *t* képzője közvetlenül az alapszóhoz látszik járulni: *kűsmo* száradok és *kűseкто* szárítok (*kűš* száraz). Azonban könnyen átlátható dolog, hogy valóság szerint a cser. *koškem*, mord. *koškan*-nak megfelelő valamely votják benható igéből kell a *kűseкто* igét származtatni (a mint p.o. megvan votj. *kűnmo* fagyok = cser. *kűlmem*, mord. *kelman*). V.ö. *mozmo* menekszem, *mozmítő* vagy *mozto* menteni (az alapszó hiányzik). Vannak azonban oly benható és átható társigék is, melyeket nem lehet egymástól származtatni: *cűrsato* savanyít (*cűrs* savanyú); *lapkalo* alacsony lenni és *lapkato* alacsonyít (*lapék* alacsony)). Végre olyanok is, hol a benható csak az áthatóból lesz: *bűdeto* teljesít és *bűdetűško* teljesedni, teljesülni.

A z o s z t j á k b a n megint az *m*-féle benható igéket találjuk: *űnmem* nőni (*űne* nagy), *űšmem* tompúlni (*űš* tompa); a mellette álló áthatók: *űnmettem* növelni, növesztetni, *űšmettem* tompítani. — Egy másik benható képző *d*: *űdedem* savanyodni. (*űda* savanyú), áth. *űdeptem*; ez is alkalmasint úgy készült mint a mordvin *-gűft* e h. *gűd-ft*: a causativképző az osztjában *tt*, de néha még *pt* is, p.o. *kereptem* ejteni, *kergem* esni, *gűjdeptem* elhagyni, odahagyni, *gűjűdem* maradni. Ugyane *pt*-t mint causativképzőt (= mord. *ft*, cser. *kt*) találjuk még ezekben: *pűgűptem* ijesztetni (mellette van: *pűkűnem* ijedek) és *tűgűptem* repeszteni (*tűgűnem* repedni). De ez utóbbiak, úgy látszik, nem egymástól származnak.

A v o g u l b ó l, míg bővebb szótárt kapunk, csak ezeket hozhatjuk föl: *jűniműem* nőnök (= osztj. *űnmem*; *jűni* = osztj. *űne*

nagy, *rotmém* csendesedem, állapodom (*rot* csendes állapot), melyektől ezen áthatók származnak: *jänmeltém* nevelek, *rotmeltém* állapítok. Ez utóbbiakban csak az *l* feltetsző, mert az egész *-melt* ellenében áll a cseremisz *md*, mordv. *pt* (*mt* helyett), votj. *mät*, oszt. *-mett*-nek, melyek mind csak *m* beható és *t*, *tt*, azaz eredetileg *kt*, *ft* causativ képzőből állanak, s különben is a vogulban a caus. képző csak *t*, nem *lt*, p.o. *kujitém* fektetek (*kujém* fekszem), *téltém* teremtek (*télém* termek, születem). Erről majd csak bővebb vogul nyelvanyagból fogunk okoskodhatni.

A fin n (szuómi) nyelvben található nagyszámu denominatív igék közül most kiválasztván azokat, melyek a valamivé-levés és valamivé-tevés jelentésével vannak, főleg a melléknevektől származókat kell tekintenünk. Így találunk 1) *n* képzővel behatókat: *enenen* szaporodom (*enä* több), *kovenen* keményülök (*kova*), *suurenen* nagyobbodom (*suure*), *pimenen* sötétülök (*pimeä*); a megfelelő áthatók pedig ezen behatókból keletkeznek *ta* képzővel: *enennän* szaporítok (tő: *enentä*), *kovennan* (-*nta*) keményítetek, *suurennan* (-*nta*) nagyobbítok, *pimennän* (-*nta*) sötétítetek. — 2) A mint látszik, közvetlenül melléknevekből képez átható azzátevési igéket maga a *ta* (illetőleg *tta*) képző: *kovitan* (tő: *kovitta*) keményítetek (= *koventa*, I. alatt), (*kova*); *suoritan* v. *suorran* (tő: *suoritta* v. *suorta*) egyenesítetek (*suora*); *pahoitan* elrontani (elrosszítani, *paha* rossz) = *pahennan*; *pitkitän* hosszabbítok (*pitkä* hosszú); *lujoitan* v. *lujitan* erősítetek (*luja* erős) stb. A megfelelő behatók *tu* (*ttu*)-val képeztetnek (ha helyettök nem más alak, p.o. az *n* képzőjü beható, vagy az *nta*-ból képzett *ntu* szolgál), azaz az *u* visszaható képző járul a *ta*, *tta* causativ képzőhez: *lujoitun* (v. *lujenen*, *lujennun*, tő: *lujentu*). — 3) Áthatók *sta* képzővel: *koristan* ékesít (*korea*), *nirkastan* hegyesít, élesít (*nirkka* hegyes), *punastan* v. *punistan* vörösítetek (*puna*), *vahvistan* erősítetek (*vahva*), *uudistan* megújítok (*uusi*, tő: *uute*) stb. Ezekből megint *u*-val (*stu*) behatók származnak: *punastun* vörösödöm, *vahvistun* erősödöm, *uudistun* ujulok, v.ö. *yhdistyn* egyesülök, *kellastun* sárgulok, *lähistyn* közeledem, *mykistyn* némulok stb.

Nem ok nélkül mondám az imént, hogy a *ta*, *tta* képző a mint látszik közvetlenül melléknevekből képez átható azzátevési igéket. Mert ez a *tta* képző különben igitökhöz járul, mint causativ képző, a nélkül, hogy közte és az alapigető között más hangzónak nyoma volna, p.o. *a*, *ä*-végü igitökhöz így: *elä-tän*

(*elü-ttü*) éltetek, *kasva-tun* (*kasva-tta*) nevelek, növesztek, *nauratan* neveltetek stb. Soha sem találunk p.o. *kasvoitan*, *nauroitan*-féléket, míg ellenben a névszókból származtató *tta*-t rendszeren még *i* önhangzó előzi meg, mely az alapszó végönhangzóját sokszor ki is szorítja: *lujoitan*, *lujitan*, *luja*. Ugyanezt látjuk akkor is, midőn a *tta* főnevekből képez denominativumokat: *haavoitan* megsebesíték: *haava* seb, *jauhoitan* megliszteztek: *jauho* liszt, *kirjoitan* írok: *kirja* írás, *könyvv*, *kunnioitan* tisztelik: *kunnia* tisztelet, *lahjoitan* ajándékozok: *lahja* ajándék, *lannitan* trágyszemek: *lanta* trágya, *ositan* részekre osztok: *osa* rész, *paloitan* darabolok, *apritok*: *pala* darab, *rasvoitan* zsírozok: *rasva* zsír, *rauhoitan* békíték: *rauha* béke, *raudoitan* megvasalok: *rauta*, *sioitan* helyezek: *sia* hely, *tarhoitan* bekeríték: *tarha* kerítés, *valloitan* meghodítok: *valta* hatalom stb. Itt tehát az *i*-ben egy új tényező lép elénkbe, mely az alapszó vég *a*-ját épen úgy módosítja, mint a pluralisi *i* (p.o. *kirja*, több. *incisivusa*: *kirjoissa*, *osa*: *osissa*) vagy a praeteritumi *i* az igetők vég *a*-ját (p.o. tö: *anta*: praet. egy. 3. *antoi*, *aja*: *ajoi*, *osta*: *osti*), azaz vagy *o*-vá gyengíti vagy egészen kiszorítja. Az a körülmény pedig, hogy a szintén *a*-végű igetöket vég *a*-ját a *tta* causativ képző nem módosítja, mert nincs előtte még *i* hangzó, arra a fölvételre kényszerít, hogy az *-itta* (praes. *itan*)-féle denominativ igetők képzőbeli *i*-jében egy oly képzőrészt ismerjünk el, mely az alapnévszót először beható igévé alakítván, azt a causativ *tta* képző fölvételére alkalmassá tette: tehát *lujoitta* = *luja-i-tta*. Csak az *-itta*-nak ilyen fölfogása mellett meg is tudjuk itt a finnt egyeztetni egyik közeli rokonával, a mordvinnal. Előre bocsátom, hogy a mordvin *ft* (= cseremis *kt*) causativképző egy a finn *tt*-vel (mely *ht*-ből lett, mely utóbbi a *tt* helyett mutatkozik is még némely denominativ igéken), v.ö. mord. *näftan* mutatok (láttatok) = f. *näyttä* (pr. *näyttän*), cser. *onžokto*; mord. *kolgaftan* folytatok = f. *kuljetta* (pr. *kuljetan*); mord. *solafstan* olvasztok = f. *sulatta* (pr. *sulatan*) stb. A mordvinban pedig, mint fentebb láttuk, az átható (azzá-tevési) denominativ igéket csak a *ja* (*ga*), *gad* beható képző közvetítésével képezheti a causativ *ft* igeképző, vagyis az összetett *jaft*, *gaft* képzővel alakulnak ilyen átható igék. Ezen *jaft*, *gaft* nyilván a finn denominativ *-itta*, (*i-tta*, **i-hta*) képző megfelelője, p.o. *saljaftan* (szók)-nak *jaft*-ja épen az a mi finn *haavoitta* (sebesít) igetőnek *ittu*-ja, vagy mord. *šormagaftan* tarkítok, himzek-nek *jaft*-ja az a mi *lujoitta*-ban megint

az *itta*. Ennélfogva ennek az *itta*-nak az *i*-je is az a mi mord. *jaft*-ban a *ja*, azaz : benható azzá-levesi igeképző. A mordvinban pedig ezen *ja*, illetőleg *ga*, maga sem egyéb mint a *gad* képzőnek rövidült alakja; a mi mellett az is szól, hogy a *gad*-hoz járulván *ft* causativumképző, *gaft* lesz belőle, noha a mordvinban a *gatft* hangzótorlat igen is tűrhető volna (v.ö. *simftan* itattatok). Azonban az *itta*-beli *i*-nek ezen értékét (= mord. *ja*, *gad* képző, cser. *ge* ebben : susurjem — megsérülök) kétségtelenné teszi az, hogy magában a finnben is van, bár csak egynéhány, *i*-vel képzett benható denominatív ige: *hädin* (tő *hätti*) nagy sietségben vagyok : *hättü* veszély sietség; *kengin* czipőt húzok föl (mintegy : megczipösülök, v.ö. mord. *eröäjän* megnősülök), *sukin* harisnyát húzok föl : *sukka*; *kiilin* : brünstig sein : *kiila*, *pojın* megfiadzani : *poika* fiu; *vohlin* megellik (kecske) : *vohla* gödölye, kecskeolló; *märin* genyedekek : *märkä* nedves, genyes (p.o. tulee märille = genyedésbe megy át); *pouđin* száraz lenni (időről mondva) : *pouta* száraz idő; *perin* örökölni (azaz succedálni, szlávul : naslédovat örökölni, tkp. rákövetkezni) : *perü* utórész (ettől van : *perüän* „után“). Vannak *i*-végü átható denominatív igék is, melyekben *itse* helyett van az *i*, p.o. *munia* tojni : *muna* tojás (v.ö. cseremisiz *munžaš* tojni : *muno* tikmony, tojás), Az előbb említett benható *i*-t bátran állíthatjuk a mordvin *gad*-dal szembe, s nem kell csodálkoznunk még azon sem, hogy a finnben ennek oly nagyon összerövidült, összezsugorodott mása van : mert általán tekintve a finn nyelvalakokat, egyrészt meglehetősen hangépségben megmaradt alakokat látunk, másrészt igen erős kopásokat s összevonásokat is, teszem p.o. azt, hogy a többesi *i* egy egész, valamikor *t* hanggal kezdődő szótag helyett van, szintígy a praeteritumi *i*. Az említett benható *i* képző ugyanis olyformán viszonylik a mord. *gad*, cser. *ge* képzőhöz, mint a finn *isi* conditionalisképző a cser. *ge-če*-hez (l. NyK. IV, 81. l.), úgy hogy a finnben legközelebb *id* felelne meg a mord. *gad*-nak (mely különben magában a mordvinban is kifejlődött : *siridan* öregedem : *sirä* öreg); hogy ezen **id* meg csupa *i*-vé lett a finnben, teljes analogiában áll egy másik gyakoritást vagy folytonosságot jelentő *i* igekepzőnek hangfejlődésével, mely utóbbi = cseremisiz *ed* gyakorító képző (l. NyK. IV, 52. l.) és = osztják *íd* (*jástem* mondani : *jástídem* gyakran m., *töxnem* találkozni : *toh-nídem* gyakran t.), v.ö. p.o. finn *sohten* taposni : *sohtin* taposgatni, egyre taposni, *viilen* metszeni, vézni : *viilin* folyvást m., *pusken* bök-

ni: *puskin* egyre b. stb, s meg kell jegyezni, hogy van oly *i*-végű igető is, melynek jelentése gyakorító, s mely csak ezen alakban létezik, p.o. *poimi*- szedni, *etsi*- keresni, *lakki*- szörpölni, *orkki* összekaparni stb. — Így a finn denominatív *itta* képző, a mordvin párjával egyezőleg, összetettnek mutatkozik, még pedig *i* (eredetibb *id*, *gad*, *jad* helyett való) denominatív benható igeképzőből és *ttu* causatív képzőből, és ha p.o. *kengi*- németül: sich beschuhen, a *kengitti*- (beschuhen) csak ettől származó causativum, épen úgy mint mord. *erväjaftan* (beweiben — férfit) causativuma ennek: *erväjan* (sich beweiben, megnősülni). Csak azt kell megjegyezni, hogy az alapúl szolgáló *i* képzőjű benható igék azért ritkábban fordulnak elé a finnben, mert más hasonértékű alakok (az *-ene* féle benhatók, s megint az áthatókból képzett reflexivumok: *ittu*, *isttu*, *-nttu*) nyertek nagyobb tért s amazokat úgyszólván kiszorították.

Hátra van még a fent említett *sta* átható finn denominatív képző, melytől megint a benható *-stu* származik. Itt legelőbb azt kell kérdeznünk, hogy eléfordul-e a *sta* a finnben mint igetőhez járuló causativképző is (= *tta*)? Eléfordul bizony, ámbár ritkábban: *rippu*- függni: *ripusta* függeszteni; továbbá *hiosta* (*hikosta*) izzaszt ettől: *hikoo* izzad (van *hiotta* is = *hiosta*); *peljästy*- megijedni, ettől: *pelkäü-n* félni (inf. *peljätti*) felteszi ezen átható igeképzést: *peljästä*-megijeszteni (in furcht setzen; innen *peljästy*- = sich in f. setzen); *menesty*- sikerülni, előmenetelt tenni, ettől: *mene* menni, fölteszi ezt: *menestä*, mintegy: menetni, azaz: vorwärts bringen, úgy hogy *menesty*- = vorwärts gebracht werden, v. kommen, gelingen. Így már jogosítva vagyunk, az *sta*-t olyannak nézni, milyen a *tta*, azaz: causativ igeképzőnek. Ehhez hozzájárul, hogy a *sta* előtt is, mikor denominativumokat képez, szintúgy mint a *tta* előtt, bár nem oly rendszeren, *i* hangzó mutatkozik, v.ö. *omistan*, *vahvistan*, *nykistyn*, úgy hogy az egész *ista*-t mint denominativképzőt lényegesen az *itta*-val azonos összetételnek tarthatjuk. E gyanítás megerősítettetik a *tta* képző hangtani fejlődése által is, s az által, hogy a mordvinban az *ista*-nak, a fent magyarázott *jaft*, *gaft*-alakokon kívül, semmi más közelebbi megfelelőjét nem találjuk. Ugyanis a finn *tta* causativképzőnek *tt*-je, mint már fentebb láttuk, legközelebb *ht*-ből lett, s megfelel a cseremisiz *kt*-, mord. *ft*-nek; ezen *ht* még találkozik is a finnben, részint *tt*, részint *st* mellett: *menesty*- vagy *menetty*- odalenni, elveszni, ettől: *mene* menni, v.ö. *menesty*-, melytől *mneesty*

csak abban különbözik, hogy az alapige „elmenni“ jelentéssel van véve, *menesty*-ben pedig „előre menni“ jelentéssel; *tulehtu*- v. *tulettu*- megérni (reifen), v.ö. *tuletta* jövetni, v. megérlelni (reifen lassen), ettől: *tule*- jöni, valamivé lenni; s mint denominativum *tulehtu*- tüzesedni (= *tulentu*-, és *tulittu*-), ettől: *tuli* tűz; *kiukuhtu* = *kiukustu*- haragba jöni, ettől: *kiukku* hév, harag; *näivehty*- nedvesedni v. *näivätty*, ettől: *näivä* nedves; *punehtu* v. *punettu* vörösödni, ettől: *puna*, v.ö. *punastu*; *pulehtu* darabokra török, ettől: *pala* darab. Ha mar ebből is valószínű, hogy a *sta* alakilag is = *tta* (azaz: *hta*), melynek úgyis értékével bír, ezt megerősíti azon körülmény is, hogy a cseremiszből a *sta*-hoz hasonló *šte*, mint denominativképző fordul elé, melyet fentebb a 59. lapon a cser. *ešte* tenni, csinálni igével azonosnak magyaráztam. De most magát ez igetöt is úgy vélem magyarázhatni, hogy az, miután mellékalakja *lište* (így hangzik mindig p.o. a Cseremiszből prédikációban, NyK. III, 139. s köv.) s votjákül is *lešt* = csinálni, voltaképen a *li* „lenni“ igének causativuma s benne a *šte* valóságos causativ igeképző; az *ešte*, *lište* „tenni, csinálni“ ige akkor úgy készült volna, mint a latin *facio* (szkr. *bhāvajāmi*) a *fio* (szkr. *bhāvāmi*) igéből, mint causativ alak. A rendes cseremiszből causativképző alak pedig *kte*, melynek finn *hta* felelne meg; finn *ht* különben cseremiszből *št*-nek is felel meg, mint p.o. ezekben: *mahta* = cser. *moštem* tudni, bírni; f. *tohti* = *toštam* bízni, merni. Nem merész tehát az a gyanítás vagy alajtás, hogy az eredetileg *kt* alakú causativ képző már korán két alakra oszlott, úgy a cseremiszből mint a finnben: 1) cser. *kt*, mely a finnben *ht*-, s aztán *tt*-, a mordvinban *ft*- lett; 2) cser. *št*-, ebből: *ht*, melyet a cseremiszből nem szeret; a finnben *st*-, szintén ebből: *ht*, a mint a finnben másként is *t*-vel találkozó *h* *s*-szé lett, p.o. az *-aha* stb. végű névtők, melyek nominativusa *as*-szá rövidül az indefinitusi *ta*-val *-asta-t* képeznek (*armas*, tö: *armaha*, indef. *armasta*); 3)-dik alak a finn *ht*- volna, ha külön akarjuk számítani.

Nem ritkán a finnben az azzátevési denominativusok képzése a csupa *tta* (*ta*) és a benható azzálevési igéké *ttu* (*tu*) által megvégbé, a nélkül, hogy a közvetítő *i* találattnék előtte, p.o. *helpotta* könnyíteni (*helppo*), *muutta*- másítani, változtatni (*muu* más), *suorta*- (v. *suoritta*) egyenesít (*suora*), *köyhty*- szegényülni (*köyhä*), *säättä*- v. *säätä* rendezni (= *sääntä*, ettől: *sää* rend, tehát mintegy: rendít v. rendesít), *saarta* elszigetelni (szigetetté tenni), ettől: *saari* sziget.

Hogy ilyenekben az *i* csak kiszorult, s értékileg mégis oda kell azt gondolni, mutatja kivált a *suorta-* mellett álló *suoritta-*, a *suositta* mellett álló reflexiv *suostu* bele v. megegyezni (e h. *suosittu*, ettől: *suosio*, *suosi* egyesség, egyetértés), s nincs mit csodálkozni ezen, ha látjuk, hogy mily könnyen ejti el a finn nyelv különben is úgy a szóragozásban mint a szóképzésben az alapszó végönhangzóját, p. o. *mieltä* e h. *mielettä*, *juosta* e h. *juokseta*, *onnetonta* e h. *-tomata* stb. Az *i*-nek hasonló eltűnését leggyakrabban látjuk az *ise* névképzőn: *poikase* e h. *poikaise-*, *emose-* stb. Különösen *-as* végű (*-aha* töjű) nevektől képeztetnek így *-asta* végű igetők, tehát az *as* után csupa *ta*-val, *tta*, sőt *itta* helyett: *paljasta-* meztelenít: *paljas*, *kirkasta-* világosítani dicsőíteni, *rikkasta-* gazdagítani: *rikas* (*rikastu-* gazdagodni), *raikastu-* megfrisülni: *raikas*; szintígy *is* végű névből: *kallista* drágít, *kau-nista* szépít; ezekben nem *sta*, vagy *ista*, hanem *ta*, illetőleg *tta*, *itta* a denominatív képző; mert olyanok, melyek különben nem változtatják *s*-szé a többeli *h*-t, p. o. *vapaa*, tö: *vapaha*, így képzik a denominatívumot: *vapahta* (nem *vapasta-*) szabadít, *home'* (*homehe*) penész: *homehtu* v. *homettu* penészedni (a mint *home'*-nak indef. casusa is *hometta*). Ezekben azonban: *ahdista-* szorít (nem: *ahdasta-*), *puhdista* tisztít (nem: *puhdasta*) ezektől: *ahdus*, *puhdas* (tők: *ahtava*, *puhtava*) a *sta*, illetőleg *ista* képzőt látjuk, mert különben az *i* megmagyarázhatatlan: *ahdista* ebből: *ahdaista*.

Midőn így a teljes *itta* helyett (= mord. *jaft*, *gaft*) a csupa *ta* lép föl*), tehát az ebbeli *tta* (= *hta*) causatívképző helyett az egyszerű *tu* mutatkozik: azt a kérdést is tehetjük itt, hogy vajjon nem általában is, a hol a *ta*-t mint causatívképzőt találjuk, ezt a teljes *tta* (eredeti *hta*, mord. *fta*, cseremiszk *kte*) helyettesítőjének kell-e tartanunk? S csakugyan, a nyelvhasználatától kérve itt a feleletet, annak kell tartanunk az egyszerű *ta*-t, a mordv.-ban, cser.-ben, osztj.-ban is, hol azt mint causatív képzőt, részint *ft*, *kt* (= *f. tta*) mellett találjuk. Ugyanis a finnben az alapigének végönhangzója más levén mint *e*, egyáltalában nem tűnik el a kettős *tt* a causatívképzőből, mert az előtte való önhangzó sem hagyatik el: *elättä*, *uskotta*, *puhutta-*, *laulatta*; az *e* sem igen hagyatik el a causatívumi képző előtt: *kuoletta*, *kuljetta*, *menettä*, *vie-*

*) Ugyanaz történik a cseremiszkben is midőn p. o. *susurg-* causatívuma (mely a finnben rendszeren *susurilla*, a mordvinban *susurgaft* volna) *susurt-tä* szorúl össze.

rettä stb., csak néha megelőző egyszerű s után: *pääste* (e h. *püüsettä*), *piristä* (e h. *pirisettä*), és az *ene* végű benható denominatívumokról, melyekhez a causativ képző járulván, *-entä* lesz az átható igető vége: *koventa-*, *enentä-*. Noha látni való, hogy az egyszerű *t* csak azért van, mert mássalhangzó után könnyebben ejtődik egyszerűen mint kettőscsen, mégis fölhozzuk, hogy a teljes *tta* alaknak hozzájárulása az által bizonyul be, hogy az *-enta* vég helyett néha, a *tta* nyomván túl, az *n* kiszorulásával *etta* lép föl, p.o. *murene*: *murenta* v. *muretta* aprítani; továbbá az *nta*-nak megfelelő osztják *mett* (lásd fentebb 147. l.) a causativképző mássalhangzóját még az *m*-től elválasztva és kettősnek mutatja, szintigy a votják *-mit* alak; pedig, ha a finn *ne*-nek *e*-je megmarad, csak is *-netta*-t találhatnánk a finnben *nta* helyett; a *tta*-ról pedig fentebb kimutattuk, hogy *hta*-ból lett, s hogy a cseremisiz *kte*, (mord. *fta*)-nak felel meg: ennél fogva a cseremisiz *-md*, *-ngd*-féle igék is, melyek a finn *nta*-féléknek felelnek meg, eredetileg *m-ktng-kt* (*mekt, ngekt*)-félék voltak, de a közbenső önhangzó kiszorulásával szükségképen *mt*, *ngt* (pr. *mden*, *ngden*) végüekké lettek; ennél fogva most bátran állíthatjuk, hogy a mordvin *pt* is, mely a finn *nta*-nak felel meg (l. fentebb 146. l.) csakugyan úgy a mint Ahlqvist gyanítja, az *f* (vagy az ezt idő szerint megelőző χ) kivételével, *m-ft*-ből lett. Ezen kívül a csupa *t* (és nem *kt*, *ft*) mint causativképző nagyon ritka a cseremisizben és mordvinban. A cseremisizben vannak ezek: *ovart*, *put*, *kñild*, *jükstüld*, *voštuld*, *šold*, *jomd*, *kurguš*, *kuškušt*; néhány *rt*, *št* végüek, melyeknek *r*, *š*-jük után még az alapigéhez tartozó gutturalis esett ki: *užart* zöldít, *košt* szárít; végre *šind* ültet, melyben a *šin* e h. van: *šinž*, l. Ny.K IV, 54. 55. ll. Tehát főleg *r*, *l*, *m*, *š* után fordul elő az egyszerű *t*. A mordvinban vannak ezek: *simdan* itatni, *pidan* főzni (*pian* főni), *mänd-* hajlítani, *ežd* melegíteni, *šamd-* üríteni, *mat* oltani (*madan* elalunni, erlöschen), *kevird* görgetni (*keviran* görgeni), *nevid* elkoptatni (*nevilan* elkopni), *pamerdan* aprítani, *pjäjärd* szétszórni (*pjäjärszézszóródn*). Ámde a cseremisiz *jükstüld*-nek ellenébe állíthatjuk a teljes képzőjű mord. *jäšelaft*-ot, a *jomd*-nak ezt: *imaft*, a *šold*-nak ezt: *solaft*; a cseremisiz *užart*, *košt*-féléknek pedig mind csak mordvin *ft*-félék állanak ellenébe, p.o. *košuft* = cser. *košt*, a cser. *užart* meg képzésmódja szerint, mordvinúl csak *užargaft* lehetne (l. fent. 147. l.). Megint a mordvin *pid*-nak is áll még teljes *kt* képzővel ellenében a cser. *kükt*, a mord. *kevird*-nek a cser. *jörükt*. Tehát előg

valószínű, hogy egyik felel sem volt eredetileg a csupa *t* a causativképző, hanem csak rövidült azzá, euphonicus okokból. Az osztjákra nézve, a melyben szintén *t* és néha *pt* a causativképző, (l. fent. 147. l.) elég megjegyezni, hogy a *t* gyakran megkettőztetik, tehát úgy mint a finnben: *tēbettem* téveszteni (*tēbem* tévedni), *sergettem* rázni (*sergem* rázódni).

A legnagyobb valószínűséggel, sőt bizonyossággal állíthatjuk tehát, hogy az érintett nyelvekben a causativképző soha sem volt csupa *t*, hanem egy olyan alakkal bírt, melyben a *t* előtt gutturalis áll vala: *ht*, *kt*, melyből megint részint *st*, *št*, részint *ft*, *tt* állott elé; s a hol mégis a csupa *t-t* találjuk, azt hangkopásnak, alakrövidülésnek kell tartanunk. Ezt a valószínűs causativképzőről mondjuk, de nem terjesztjük ki azon egyszerűen átható (de nem azzátevési) denominativumokat képző finn *ta*, *tta*, cseremiszi *t-re*, mely értékénél fogva főleg a magyar *l* vagy *z* főnevekből származtatató képzővel egybetalálkozik, mint p.o. ezekben van: *au-tta*- segíteni (*apu*), *kangotta*- emelő rúddal emelni (*kanko*), *nimittä*- nevezni, *päättä* befejezni, *syöttä*- vádolni, okolni, *yöttä* az éjt tölteni (éjelni), *jäättä* jegezni (azaz: jeget képezni, befagyni — folyó), v.ö. a cseremiszből: *tumušt* foltozni, *lümd* nevezni, *šinžald* sózni. Nehéz azonban szoros határvonalat húzni ezek között s az azzátevési igék között, mert p.o. „sózni“ lehet = „sóssá tenni,“ s így mondatik is a mordvin *saljaf*-ban. Az azzátevési (*itta*, *tta*-féle) igék összetett (benható és causativ) képzővel készülnek; de az említett *autta*-féle igékre nézve, melyeket nem lehet azzátevésieknek fölfogni (mert azok tulajdonképpen azt-tevési vagy avval-tevési igék), nem lehet állítani vagy kimutatni a közvetítő benható képzőt, mely p.o. az *itta*-féle azzátevésiekben az *i*-ben rejlik. Igaz ugyan, hogy képzőjük a causativ *tta* képző alakját mutatja; de ezen nincs is mit fenakadnunk. Mert a causativképzőnek, mint valamikor önállóan is megvolt igetőnek, utolvégre nem lehet más értéke és jelentése, mint egy „tenni“ igéé (így p.o. a mongol *gul*, *gül* causativ képzőt föltaláljuk az önálló török *göl*-mak igében); egy ilyen „tenni“ ige pedig más részt az *autta*féle denominativumok képzője, közvetlenül hozzájárulván az alapszóhoz. S megjegyezni való, hogy a *tta*, (= cser. *kte*, mord. *fta*) causativképzőnek fő hangelemei (*k-t*) megfordított rendben fordulnak elé a finn *teke*- „tenni“ igetőben (= magy. *tev*-). Az *autta*- tehát alkotó részei szerint = „segítség (*apu*)- tenni (*tta*)“, olyforma mint a

török „jardim-itmek.“ Így kell fölfognunk főleg interjectiókból vagy hangutánzó alapszókból keletkezett denominativumokat is: p.o. *nohitta* v. *nohotta* nógatni (noh, noh! -kiáltani), *kaiutta* v. *kajotta* élesen kiáltani, aztán: hajtani; *huohotta*- sohajtani; *hototta* hebegni; *usitta* v. *usutta*, *husitta*- uszítani (usz! kiáltani) stb.

II.

Mielőtt a fentebbiek nyomán a magyar azzátevési és azzálevési denominativ igék fejtegetéséhez fognánk, a magyarban rendszeren használt causativképző alakjait kell közelebbről megtekintenünk. A magyarban van. 1) Egyszerű *t* mint causativképző, mely közvetítés nélkül mássalhangzó végű igetőhöz is járulhat: bán- bánt, kelt, teremt; az *an*, *en* végű egyszerűséget jelentő benhatókhöz: -*ant*, -*ent*: csattant, pattant, durrant stb. Rendszeren azonban, főleg egytagú igetőkhez (de *og*, *eg* képzőjü többtaguakhoz is) úgy járul, hogy az igető végmássalhangzójától, ha ez egyszerű is, *a e* által van elválasztva: *mosat*, *irat*, *veret*, *hozat*, *ület*, *hallat*; zörget, csikorgat, forgat, ugrat. 2) Egész szótag: *tat*, *tet*, mely egy és többtaguakhoz járul: *emtet*, *életet*, *koptat*, *olvastat*, *neveltet*, *áztat* stb. — A csak egykét példán mutatkozó *al* és *lal*-t (p.o. *hizlal*, *érlel*, *forral*) egyelőre mellőzzük.

A legközelebbről rokon (finn-ugor) nyelvek causativképzőjével összevetve, először is az egyszerű magyar *t*-ben a finn *ta* (a milyen *koventa*-ban van, ettől: *kovene*-, v.ö. magy. *teremt* és *terem*), vagy a cseremis és mordvin *t* (a milyen cser. *pur*-ban van ettől: *pur*, vagy mord. *šimt*-ben ettől: *šim*) felemását ismerjük föl. De miután, a mint fentebb láttuk, a finn *ta*, cser. mord. *t* csak kivételesen fordulnak elé, midőn t.i. előző mássalhangzóhoz vannak hozzászorulva, és ezek voltaképen csak az eredetibb teljes (és különben rendszeren kasznált) finn *tta*, cser. *kt*, mord. *ft* képzőalak helyett állanak, melynek alaki lényege abban áll, hogy a *t* előtt még egy gutturalis van (*kt*, *ht* — melyből mord. *ft*): mindenesetre kérdeznünk kell, hogy vajjon, a közös causativképző ezen eredetibb alakjának nem maradt-e valamennyire nyoma még a magyarban is?

Ilyen nyomot először is abban láthatunk, hogy a magyar egyszerű *t* képző, az *ant*, *ent* féle igeosztályon kívül csak kivételesen ragad az igető végmássalhangzójához (kelt, bánt, veszt), s rendszeren ettől bár egyszerű mássalhangzótól el van választva: *veret*, *ület*,

irat, lövet stb. Ugyanis arra mutat ez, hogy a *t* tulajdonképen ketős volt vagy még egy előző mássalhangzóval járt, úgy hogy a mássalhangzótorlat miatt nem tudott könnyen az alapige végmássalhangzójához hozzásimulni. Azaz a magyar *t* képző hajdan *tt*, vagy a mint ezt is más analogiák szerint restituálhatjuk, *ht* volt, s e miatt történt hogy p.o. *irat* (**iratt*, *iraht*), *veret* (**verett*, *vereht*), nem vonódtak össze ezekké: *írt*, *vert*. Tudva tehát, mily fontos és nélkülözhetetlen képző a causativképző az altaji nyelveknek, s látva ennek közös és (legalább a mi a *t*-t illeti) egyenlő alakkal való megvoltát, egyes példákat is állíthatunk egymással szembe, melyekből szintén némileg kiderül, hogy a magyar *t* eredetileg csak *tt*, *ht* lehetett:

- magy. *mosat* = cser. *moškukt*-, mord. *muškajt*-, finn *pesettä*-
 „ *veret* = cser. *kerekt*-
 „ *folyat* = mord. *kolgajt*-, finn *kuljetta*-
 „ *szidat* = mord. *šudžift* (elátkozni; cser. *šüdökt* paracsoltat).
 „ *tudat* = mord. *sodaft*- (jövedölni: tudatni a jövőt; *tudok*
 = mord. *sodan*).

Hogy pedig az így feltett *mosaht*, *vereht* alakokból, melyek a magyar *t* képzőt a finn-ugor nyelvekbeli causativ képzőalakokkal meggyeztetik, a magyarban csakugyan (*mosatt*, *verett* által) *mosat*, *veret* válhatott, mutatja a *jut* ige, mely = vog. *joh*t, tehát nyilván *juht*-ből keletkezett.

Egy másik, még világosabb nyomot abban láthatunk, hogy némely magyar igen mint causativ ige képző eléfordul még az *ít* képző, részint az egyszerű *t* mellett; az *ít* képző pedig tudvalevőleg régibb *ajt*, *ojt*, *ejt*, *öjt* helyett van, a mely alakok szintén eredetibb *aht*, *eht*-ből legkönnyebben magyarázódnak. Nem értem még a denominativ *ít*-et (szepít, szabadít, melyről alább lesz szó, hanem azon *ít*-et, mely kész ige tők causativumát képi: *veszít* (elveszít valakit v. valamit) régibb alak: *veszejt* = **veszeht*, a melyet így taglalunk: *vesze-ht*, az egész *vesze-t* vévén az eredetibb teljesebb ige tőnek; most lett belőle már: *veszt* (elveszt valakit v. valamit); *térít* (térajt, **téreht*: *tére-ht*; megtér és megtérít); *szállít* (p.o. leszállít: leszáli), *szólít* (megszólít — azaz szólásával eszközölni, hogy a másik is szóljon, v.ö. finn *puhutta* v. gyakorítóval: *puhuttele*). Hogy az **aht*, *eht*-ből egyaránt lehetett egyfelől *at*, *et*, másfelől *ajt*, *ejt* = *ít* mutatják a *feled* és *felejt* páralakok. Még az *ejt* ige is kell itt meg-

említeni, mely kétség nélkül az *es*-nek causativuma: ánde **esteni*-ből sehogy sem lehet azt magyarázni, de lehet **eseht*, *esejt*, *e'ejt*-ből. E szerint tehát az eredeti *ht* alak még mint *jt* maradt fenn a magyarban. Ugyanezt mutatja még a magyar *tanojt* (*tanít*) ige, mely mellett *tanúl* áll, de melyet **tanúlt*-ből szintén nem lehet magyarázni; nincs meg a magyarban az az ige, melynek egyenes s valóságos causativuma a *tanojt*; de az kétségtelen, hogy = cser. *tünükt* (melynek a cseremiszből szintén nincs alapigéje) és = mord. *tonaft* (mely igen is a mord. *tonad* *tanúl*-ből származik); kétségtelen tehát az is, hogy az ebbeli *ft* (= *ht*), *kt* causativképző a magyar *tanojt*-beli *jt*-nek felel meg, mely így megint eredetibb *ht*-ből eredetnek bizonyul be. Szintígy megemlítjük, hogy a magy. *merít* (*merejt*) = osztják *emerdem*, szurguti dialectusban: *emregdem*, miből megint a *jt* = *ht* bizonyul be; valamint arra, hogy az eredeti *kt*, *ht* részint *tt*, részint *jt* lehet, a legjobb példa a *kettő* és *két* szó, a valamikor megvolt *kekt*, *keht* (= cser. *kokt*, mord. *kafta*, finn. *kahte*) helyett, mely ott a *kettő*-ben *kett* lett, meg a *két*-ben legközelebbi *kejt*-re mutat vissza (mint az *ejt*, *ojt* képző is egy időben *ét*-nek ejtetett, s csak későbbben *ít* lett).

A mi tehát az egyszerű *t* magyar causativképzőt illeti, a magyar és legközelebbi rokonai között még teljes megegyezést találunk: a magyarban is, mint a cseremiszből, mordvinban, finnben ennek teljesebb alakja egy gutturalis meg *t* hang (*kt*, *ht* — mely a finnben *tt*, a mordvinban *ft*, az osztjákban *tt* vagy *pt* lesz). Másképpen van a dolog a magyar *tat*, *tet* causativképzővel, melyet a finnugor nyelvekben épen nem találunk; pedig a magyarban épen ez a képző vagy képzőalak vált a legközönségesebb causativ képzővé. Mert azt csak nem tarthatjuk alapos egyeztetésnek, ha valaki azt állítaná, hogy a magyar *tat* úgy felelne meg a finn *tt*-nek, hogy a két *tt* szétválván egymástól, egy elválasztó önhangzót vett föl; mert bátran lehet állítani, hogy akkor midőn a magyar a finnel még együtt volt, még ebben sem volt két *tt*, hanem *ht*, v. *kt*, mely csak a külön vált finnben lett *tt*-vé; valamint külön a magyarban is *tt*, *t*; amúgy is nagyon bajos elképzelni, hogy ha a magyarban valamikor p.o. **élett*, (*éleht* = finn *elättä*, cser. *ilekte*) volt, ez miért vált volna *éltet*-té. Nem, azt látja mindenki, hogy a magy. *tat* között és a finn *ttä* között nem áll az aequatio, s hogy amaz egy csak a magyar nyelv terén kifejlődött termény, melynek alkotó elemei talán

közösen megvoltak, de melynek ilyen értékkel és alakkal való kifejlődése épen csak a magyar nyelvet illeti. A következőkben ki akarjuk fejteni az erről való igénytelen véleményünket.

Azt mondhatnók ugyan, hogy a *tat* képzőt a nyelvvalakokban amúgy is oly dús magyar nyelv kifejtette, mint külön eredetű causativképzőt; hiszen a törökben is két merőben különböző causativképző van (*t* és *qir* stb.), mi bajunk van avval, hogy a finn stb. rokon nyelvekben csak egy van? Ezt csakugyan kellene mondanunk, ha a magy. *tat* képzőnek hogyan keletkezéséhez még hozzá sem sejtethetnénk. De egy kicsit, azt hiszem, mégis sejtethünk hozzá. Vegyünk p.o. elé oly igét, mely mind az egyszerű *t* (= finn *tta*, *ht*) mind a specialis magyar *tat* causativképzőt fölveheti. Ilyenek p.o. a *foly* és *jár* igék, a melyektől vannak mind ezek: *folytat*, *járat*, mind ezek: *folytat*, *jártat*. Amde nem csak épen azt jelenti vagy éri a *folytat*, a mit a *folytat*, sem a *jártat* azt, a mit a *járat*. Ez utóbbiak (*folytat*, *járat*) egyszerű causativumok, s nincs semmi mellékértelmük: *folytat* = „eszközli, hogy valami folyjon“ (elfolytatni, kifolytatni bort, vizet stb.), *járat* = eszközli, hogy valaki járjon (templomba, iskolába járatni a gyermeket). Ellenben *folytat* (itt a NSzótár értelmezését követjük) = 1) valamit tartósan üz, gyakorol (kereskedést, mesterséget, pert, háborút folytatni); 2) a mi ideiglen félbenszakadt, abba ismét belekezd (ebéd után folytatni az aratást, holnap folytatjuk); *jártat* = vezetés által mást a járásban gyakorol, jártatni tanít v. járásra kénytet (kis gyermeket, lovakat jártatni); átv. értelemben: szemét jártatni valamin = valamit jól megnézni; esztét jártatni valamin = valami fölött elmélkedni, gondolkodni. Mi tehát az ezen értelmezésekből a *folytat*, *jártat* *tat*-os causativumokra nézve kilátzó vagy kiérezhető különbség? Úgy vélem, nem más, mint valami ismétlés, gyakoritás vagy folytonosság-féle mellékértelmelem, mely még az egyszerű causativ módosítás mellett szerepel vagy lappang ezen *tat*-os igékben. *Folytatni* ugyanis vagy azt teszi, hogy „ismételt (vagy újból fölvevett = ismételt) bizonyos actiókkal eszközteni valaminek, p.o. a munka folyását“ vagy azt teszi, hogy „(valaminek, p.o. a munkának (nem csak egyszerű, hanem) akár félbenszakadás után ismétlődő folyását eszközteni, — a miszerint t. i. ezt az ismétlés, gyakoritás-féle mellékértelmelem a kész causativ ige fogalmához kötjük (eszközölgeti, hogy stb.), vagy a nem-causativ alapige fogalmához (eszközli, hogy a folyás ismétlődjék),

vagyis a *tat*-nak vagy első vagy második *t*-jében látjuk az ismétlési mellékértelemnek kifejezőjét. Hogy melyiket lehet itt nagyobb valószínűséggel fölvenni, még nem akarjuk eldönteni, hanem fölhozunk még néhány *tat*-os igét, melyekben szintén, mint az említettekben, valami ismétlési mellékértelem kiérződik: *bíztatni* (valakit folytonos rábeszéléssel), *áztatni* (kendert, lábakat), *altatni* (gyermeket a dajka), *megnyugtanni*, *szoktatni* (nyilván oly cselekvés, mely soha sem mehet végbe egyszeriben), *oktatni*, *emtetni*, *szoptatni*, *koptatni* (többszörös használat által), *éltetni* (életben tartani), *türtetni* (magát = sich zur geduld bringen, sich gedulden), *lúktetni*, *léptetni*, *vágtatni*. Határozottan érezzük a *tat*-tal járó ismétlési vagy tartóssági mellékértelmet az *og*, *eg*-végű igéknél is, ha az egyszerű *t*-vel képzett alakokat is tartjuk a *tat*-osak mellé, p.o. ezt mondva: *ugortatni*, más (még pedig folytonosabb) cselekvést értünk, mint ezen: *ugratni*; egyszeri ugrás tételését soha sem lehetne *ugortatni*, de igen is *ugratni* igével mondani; így: *zörögtet* — *zörget*, *forogtat*: *forgat*, *csepegtet* — *csepeget* stb. Csak hogy ezeknél a *tat*-os causativum ritkán használtatik, mert a *g* képzős alapigében is többnyire a folytonosság értelme eléggé érezhető. Fontosabb és nagyon figyelemre méltó azonban egy másik körülmény, az t. i., hogy a benható verba subita (*-an*, *-en*), p.o. *durran*, *pattan*, melyek jelentésével meg sem fér az ismétlés vagy folytonosság értelme, soha nem is vették föl a *tat* causativképzőt, hanem az egyszerű *t*-t: *durrant*, *pattant*; pedig ezen igék mind kéttaguak s a közönséges szabály szerint a *tat* képzőt kívánák; jele annak, hogy a *tat*-ban eredetileg rejlik valami azon igék természetével ellenkező; nem kapták a *tat* képzőt az inchoativ-fogalmú igék sem, p.o. *indít*, *rendít*, mert ezekkel sem fér meg jól az ismétlési vagy gyakoritási mellékértelem.

Mind ezen példákból és jelekből azt következtetjük, hogy a magyar *tat* képző, eredetileg egyszerű causativ és frequentativ képzőkből össze levén téve, eleinte csak is gyakorító mellékértelemmel használtatott. De miután a gyakorság vagy bizonyos folytonosság épen olyan affectiója az igefogalomnak, melyet legkönnyebben lehet, ha nincs is kifejezve, beléértetni, és ha ki is van fejezve, nem különösen érezni: nem lehet csudálni, hogy a *tat*-ban lassanként az amúgyis fontosabb, lényegesebb causativ jelentés lett oly túlnyomóan érezhetővé, hogy mellette a gyakorító jelentés majdnem egészen eltűnt; alig hogy az még itt-ott a nyelv öntudatában annyira meny-

nyire lappangva megmaradt. A nyelv csakhamar az egész *tat*, *tet*-et, elfejtve alkotó részeit, egységes képzőnek vette és mind nagyobb tért engedett neki, mint egyszerű causativképzőnek. Helylyel közel még látjuk is, hogy a régi nyelvben egyszerű *t*-vel volt oly causativum, mely ma *tat*-os: p.o. *gyóntó* ma: gyóntató, *feketni* (a Tatrosi codexben) ma: *fektetni*. Hogy a bár kifejezett gyakoritás értéke a nyelv öntudatában elhomályosul, arra a mi altaji nyelveink, a magyar is, elég példát nyújtanak. A finn nyelv, úgy szólván hemzseg a sok *ele*-féle gyakorítótól, s azok oly közönséges használatuak, hogy semmiképen nem veheti már a nyelv teljes értékűnek. A magyarban a *birodalom*, *győzedelem*, *viadalom* kettős gyakorító képzővel vannak (*od* = cseremisiz *ed*, *al* = cser. *el*, *al*); sőt épen azt a gyakorító képzőalakot, melyet a *tat*-ban vélünk lappangani, t. i. *t* képzőt, találjuk még, alig érezve, némely magyar igében. Van ugyanis *szeret* és mégis *szerelem*; ez azért van, hogy a *szeret*-beli *t* gyakorítóképző, mely a *szerelm*-ben egy másik (*l*) gyakorító képzőalakkal föl van cserélve; van *vezetni* = cser. *videdem*, mely a *videm* (= finn *vetä*-) rendes gyakorítója; van *félteni*, melyben a *t* sehogysem lehet causativ, hanem mint gyakorító szépen illik a „folytonos *félésre*“; van *várt* ebben: kis *vártat* múlva; az *ugat*, *jajgat*, *béget* igékben, a melyek mások analogiájára (huhog, bög, mekeg, suhog sth.) így is lehetnének: *uvog*, *jajog*, *bég*, a *t*-t szintén legalkalmasabban eredeti gyakorítónak nézhetjük; ugyanily *t*-nek vehetjük a *fogyatkozik* (*fogy*), *keletkezik* (*kel*), *hivatkozik*, *únatkozik*, *vonatkozik*-beli *t*-t is. A mi azt illeti, hogy a *tat*-ban melyik *t* legyen a gyakorító, melyik a causativ, azt hiszem az első a causativ, a másik a gyakorító; mert különben is a magyar a már meglevő causativumot gyakorítja, p.o. *vigasztal*, *marasztal*, *hasogat* (e h. *hasitgat*) stb., s így a finn is a *tta*-hoz *ele*-et csatolván (*-ttele*), és a mordvin az *ft*-t *fü*-vé változtatván gyakorított causativ igéket képeznek, p.o. finn *elüttele*- folyvást *éltetni*, *juohtele* *itatni* (*itatgatni*), mord. *jotafnán* vagy *jotafstán* ettől: *jotafstan* *átkeltetni*, mord. *näfnán* ettől: *näftan* (= f. *näyttä*) mutatni. A *tat* alak tehát, alkotó részei rende szerint, a cseremisiz *kted*-nek felelne meg: *tüükted*- tanítgat, *erikted*- tisztítgat. Ha pedig p.o. ezt *éltet* valaha megvolt eredetibb **élettet*, *élehtet*-ből összevontnak tekintjük, ez nem különb annál, hogy *bánt*, *tölt*-félék is **bánaht*, *banatni*-félékből lettek, vagy *veszteni* ebből: *veszejt*, *veszeht*.

Ezek után nézzük már a magyar azzá-levési és azzá-tevési

denominatív igéket. Első helyen hoztuk értekezésünk elején föl a benható *ad* és átható *aszt* végüeket. Ezekre nézve most első kérdésünk az, hogy egymástól függetlenül, egyenesen az alapszóból ered-e itt mind az átható mind a benható alak? Mert hiszen fentebb, a hasonnemű finn-ugor nyelvekbeli ilyen igékre nézve azt tapasztaltuk, hogy az átható alak, csak egy már kész benhatóból, causatív igeképző által, ered, úgy hogy az egész átható denominatívképző benható denominatívképzőből meg a rendes causatívképzőből összetettnek mutatkozik: mord. *gaft* = *gad-ft*, finn *i-tta*, *en-ta*, stb. csere-misz *ng-d*, *em-d* stb. És csakugyan, hogy a magyar *aszt*-féle igék csak az *ad*-féléknek causativalakjai, már a jelentéseikből is kiérezhető; mert p.o. *likaszt* azt teszi: eszközli, hogy valami likadjon, *horgad* — hogy horgadjon; még határozottabban teszik föl a benható előbbségét azon *aszt*, *eszt*-félék, melyek mellett már nincs még divatozó névszói alapszó: *maraszt*: marad (finnül: *pysyttä* és *pysy*), *ereszt*: ered, *ijeszt*: ijed, *hervaszt*: hervad, *olvaszt*: olvad stb.; vagy végre az alapszó már maga is igető, melyhez mind *ad* mind *aszt* járul: *éleszt*: *éled* (*éleszt* = *aufleben* [éled] *machen*, nem *pedig* = *leben* [él] *machen*), *gyúlaszt*: *gyúlad* stb. Világos tehát, hogy az *aszt*-féle igék jelentésükre nézve az *ad*-féléknek teljes igefogalmából indulnak ki, s ennél fogva föl kell tenni, hogy eredetileg és valóság szerint alakjuk is az *ad*-félék alakjából indul ki. Hogy ez valóban így történik, és hogyan történik így, a fentebb a mordvin és finn ilyen igékről mondottak után s a magyar *t* causatívképző eredeti alakjának tekintetbe vételével, most nem nagy bajjal ki is mutatható.

Eddigelé azt hittük, hogy az *aszt*-féle igékben csak *t* a causatívképző, s hogy ez is eredetileg csak *t* volt; így természetesen nem lehetett, magyar hangtan szerint, megérteni, hogy *ad-t*-ből hogy és miért lesz *aszt*. Mások azt tartják, hogy az *aszt* tkp. annyi mint *as-t* azaz: a melléknévképző *as*, melynek változata *asz* volna, és *t* igeképző. Így lehet ugyan megmagyarázni ezt: *likaszt* = *likas-t*, de nem a *gyúlaszt*, *éleszt*-féléket, nem a *fúlaszt*, *riaszt*-féléket, mert *gyúlas*, *éles*, *fúlas*, *rias* mint melléknevek nem is képzelhetők. De egészen másképen fejtődik meg a dolog, ha egyszerűen a *szt-t* veszszük causatívképzőnek, mely az *ad*-koz járulván ennek *d*-jét kiszorítja; vagyis ha azt tartjuk, hogy *aszt* = *ad-szt*. És joggal tehetjük ezt. — Ugyanis az *aszt* az *ad*-nak olyféle causativuma, mely már

régi időktől fogva ilyen alakban megmerevült: nem kérdezzük most többé, hogy készítsük a *marad*-nak causativumát a mai nyelv képző eszközeivel (a melyekkel csak *maradtat*-ot birnánk elérni), hanem egyszerűen az *ad* helyébe az *aszt*-ot léptetjük, s kész a causativum, melyben az *-ad* is ben van foglalva. Az *aszt*, más szóval, már régen összeforrt kettős képző, = benható *ad* + causativképző. Ez annyival bizonyosabb, mert tökéletes hasonmását a rokon nyelvekben is találjuk; fentebb kimutattunk a finnben egy *peljüstü* igét „ijeszt“ jelentéssel, a *pelkäü* igétől, mely a magyarban hasongyökű igével fordítva így hangzanék: *féleszt*, a mi az *éleszt* példájára meg is lehetne a magyarban; maga a finn *pelkäü* nem felel meg alakilag a magy. *fél*-nek, hanem egy **féled* alaknak: mert *pelkäü*-nek valódi töje *pelkäti*, mely p.o. az optativusi *peljütkö*-ből kivethető. Ugyanott (fent. 151. l.) láttuk, hogy a *peljüstü*-ben *sta* van mint causativképző, mely még másutt is kimutatható, és az eredeti **hta*, **hta*- causativképzőalaknak csak változatja. Ugyane *sta* causativképző előfordul gyakrabban az *-ista* féle átható denominativumokban, melyekben az *i* mint összevont benható képző előzi meg (= mordvin *ja* és *gad*), p.o. *vahvista* erősíteni; megfelel pedig ez az *ista* (*i-sta*) a mordvin *ja-ft* és *ga-ft* (*gad-ft*)-nak, minthogy a finnben az egy mordvin *ft* = eredeti *ht* causativképzővel szemben áll mind *tt* mind *st*. No, ezen finn *sta* causativ képzőalaknak megfelelője a magyar *szt* is az *aszt*-ban; mely tehát szintén az eredeti *ht*, *kt* alaknak változatja, még pedig alkalmasint már a finn *sta*-val együtt kifejlődött változatja. Egy értékűek és eredetűek e szerint: magy. *t* (*ht*) és *szt*; finn *tta* és *sta*; mordvin *ft* (*ht*). Ennek életűtetésére először némely mordvin és magyar példát, képzésmódjukra nézve, állítunk össze, egyszersmind az *ad* képzőnek a mordvinban való hasonpárjaira figyelmeztetvén:

- mord. *üvedan* = *ijed*, *üiftan* = *ijeszt*
 „ *naksadan* *rothad*, *naksaft* *rothaszt*
 „ *reskaftan* ledönt, v.ö. *roskad*, melytől *roskaszt* lenne a causativum.
 „ *sokirgadan* megvakúl, v.ö. *porhad*, *terjed*, *hírhed*, *sebhed*, *sokirgaftan* vakít, v.ö. *porhaszt*, *terjeszt* híreszt[el].

V.ö. még: mord. *iladan* megmarad, *kiladan* reped, *liviskidan* izzad,

vorgidan elszalad, elered (*voran* elmenni). — A finnből is némely érdekes példákat hozhatunk föl:

- finn *repee* azaz: *repet'* (opt. *revetkő*), magy. *reped*; *revettä* — repeszt,
 „ *heräü* — *herät'*, v.ö. ébred; *herättü* — ébreszt.
 „ *karkaa* — *karkat'*, futni; v.ö. szalad, halad, ered; *karkotta*
 — szalaszt,
 „ *katoo* — *katot'*, elveszni, v.ö. téved; *kadotta* — elveszt.
 „ *uppo* — *uppot'*, v.ö. elsülyed; *upotta* — elsülyeszt.
 „ *vajoo* — *vajot'*, v.ö. besülyed.
 „ *lepää* — *lepät'*, v.ö. nyugodni; *levättü* — nyugoszt.
 „ *sulaa* — *sulat'* (v. *sula*), v.ö. olvad; *sulatta* — olvaszt.
 „ *makaa* — *makat'*, v.ö. nyugodni, feküdni; *makatta* — fektet,
 altat.
 „ *hikoo* — *hikot'*, izzad (*hike* izzadság).
 „ *taukoo* — *taukot'*, elállni, mogszünni, v.ö. elakad, megszakad.
 „ *katkea* — *katket'*, elszakad.
 „ *halkee* — *halket'*, v.ö. hasad.
 „ *lankæe* — *lanket'*, leesni, v.ö. lankad; *langetta* ejt, v.ö. lankaszt.
 „ *lahoo* — *lahot'*, v.ö. rohad, porhad; *lahotta* — rohaszt.
 „ *palaa* — *palat'* visszatérni; v.ö. halad, szalad.
 „ *losaa* — *losat'*, darabokra törni, romlani, v.ö. roskad (*losa*
 apró darabok).
 „ *hajoo* — *hajot'*, v.ö. elszéled; *hajotta* — elszéleszt.
 „ *ihaa* — *ihat'*, örülni, v.ö. vigad; vagy: *ihastu*, v.ö. fent
peljästy, ebből: *pelkää* (*pelküt'*).
 „ *pehme* — *pehmet'*, lágyulni (vagy: *pehmi*), v.ö. hígad, dermed
 (*pehmeü* lágy).

Ezekből eléggé látható, hogy *d* hanggal készülő benható igék, akármiből eredjenek is, megvannak úgy a magyarban mint a finn-ugor nyelvekben; látható továbbá, hogy ezen *d*, *t*-hangú igeképző a mordvin *ft*, finn *tta* causativképző előtt elveszti *d*-jét, mert meg kell jegyezni, hogy a finnben már csak néhány igeragozási alakok tartják még az ígető *t*-hangját, a melyekben *t*. i. *k*-hang következik utána; mutatkozik még a perfectumi *nut* előtt, melyhez áthasonul (*n-nut*) és a praeteritumi *i* előtt, mely előtt *s*-zé válik; így p.o. a *lanketa*, *lanket'* tö, praes. 1. *lankean*, *lankeen*, igenév: *lankeema*; azonban opt. *langetko*, perf. *langennut*, praet. *lankesi*. Eltűnik a *t*

további igeképző előtt is, p.o. a *lankeile* gyakorító alakban; vagy az reflexiv *u, y* előtt: *herät'*: *herüy, halket'*: *halkeu* stb. — Midőn tehát a magyar *ad*-ról is, a causativ *szt* előtt, elenyészik a *d*, ebben, mint közvetítő stadiumot, fölismerjük a *d*-nek *v*-vé lágyulását, mely némely igék ragozásában, p.o. *nyugod* -: *nyugovás, fekiüd* : *feküvék, haragudni* : *haraguvék, aludni* : *aluvék, alvás* stb. állandóan előfordul. A mint tehát *nyu.jod, nyugov*-ból lesz *nyugoszt* (isten nyugoszsza meg), lesz *lankad, *lankav*-ból is *lankaszt*; épen úgy mint finn *peljüt'* (*pelkää*)-ból *peljüsty, ihat'* (*ihaa*)-ból *ihastu*. Más szóval a causativ képző előtt az *ad* végű benható igék úgy lépnek föl, mintha csak *a*-végűek volnának, p.o. *lankadni* ez: *lankani*. A finnben és mordvinban is rövidül sok ilyen ige annyira, hogy egyáltalában már nem tűnik föl nyoma a *t*-hangnak: p.o. finn *sulaa* (tö *sulat'*) mellett van *sula* is (opt. *sulako*, perf. *sulanut*) = mord. *sola* = magy. *olvad*; finn *lahoo* (*lahot'*) mellett *laho* (inf. *lahoa*, nem *lahota*, mint a *lahot'* infinitivusa); a mordvinban ilyennek nézhetjük még: *lotkan* megszün, megakad (caus. *lotkaftan*), *sisän* elfárad (caus. *siseftan*), *valgan* leszállni, leáldozni (= cser. *valaš, volaš*) stb., s általában a benható *ja, i* képzőről állíthatjuk, hogy *jad, gad*-ból eredt, mint egy megfelelő benható *i* is a finnben (l. fent. 150. l.). Hogy egyáltalában *gad* azon alak, mely mind ezen benható képzőalakoknak (mord. *ja, i*, magy. *ad*, finn *at', et', i*) eredetibbjének tekinthető, szintén már fentebb érintettük, s a magyarra nézve a *porhad, sebhed, hírhed*, példák által is bebizonyúl. Ebből legelőbb eltűnik a *g* (*h*): *híresztel* (e h. *hirhesztel*) s úgy látszik, hogy némelykor a *d* a magyarban is, a mit mind ott gyaníthatunk, hol *aszt*-féle ige mellett csak *ad* nélküli egyszerű benható ige van: p.o. *választ* : *vál, növeszt* : *növ, nő, fogyaszt* : *fogy*. Talán a *veszni* is e helyett van: *veszed, vesze'*, v.ö. *veszedelem* és *nyugodalom*; causativuma *veszejt*, a mint látni fogjuk, egy nem szokott *veszeszt*-tel azonos.

Az *aszt* féle átható igéknek *ad*-féléből való hogyan származása azt hiszem ezzel eléggé meg van fejtve. Föltetsző csak az, hogy az *aszt*-igékből képzett kétféle gyakorító alak közül az egyik, a *gat*-os, mely néha az *aszt* helyébe *ogat* ot tesz, egészen eltünteti az értelmileg fontos *szt*-t (*támogat, halogat, ereget, szárogat*), míg a másik, az *al*-os érintetlenül hagyja az *szt*-t (*engesztel, híresztel, marasztal*). Bajos is volna *asztgat* ból magyarázni az *ogat*-ot. Azt hiszem ez úgy fejthető meg, hogy az *aszt*-nak hajdan divott mellékalak-

jából származik az *ogat*, t. i. *ot*, azaz *oht*-ből, mely az *ad*-hoz, nem tekintve az *a* és *o* lényegtelen hangkülönbségét (v.ö. nyugod) szintén a *d* elenyészésével, hozzáteszi a másik causativképzőalakot, t. i. a fent kimutatott *ht*-t, mely részint *tt*, részint *jt* lesz. Így van a várható *sebheszt* helyett *sebhet* vulnerare, és a várható *hasaszt* helyett *hasít*, azaz: *hasoijt*, **hasoht*. Ilyen *oht* vagy *-ott*, *ot*-hoz járulván *gat*, könnyen megérthető, hogy lesz abból *ogat*; épen úgy lesz, mint *sántikál* e h. *sántitkál*, *csikó* e h. *csitkó*, *hajigál* e h. *hajítgál*. Tehát *ohtgat*, *ohgat* után lesz *ogat*, s megjegyezzük, hogy épen a *hasít* (*hasoijt*, *hasoht*) olyan ige, mely *hasad* mellett nem is engedte divatba jöni a *hasaszt*-ot s melynek gyakorítója *hasogat*.

Elérkeztünk most az *ül*, *ül* (régiesen *ól*, *öl* is) és *ít* (régii *oijt*, *oijt*; *út*, *öt*; *ét*)-féle magyar denominativ igékhez. Ezek páros benható (*ül*) és átható (*ít*) igék, s vajjon itt is az átható ige, causativképző által, a megfelelő benhatóból indul-e ki? Azaz vajjon az *oijt* ebből lett-e: *-ólt*, *ült*, illetőleg *ól-ht*, *ül-ht*, ha az eredeti causativ alakot alkalmazzuk? Nem hiszszük, hogy úgy volna. Mert az *ül*-beli *l*-en nem mutatkozik semmiféle jésítés (*ly*), a nélkül pedig bajos az *-ólt*-ből *oijt*-ot fejleszteni; a magyar nyelv nem szokta az *lt*-t *lyt*, *jt*-té változtatni; már régi ige a *kiált*, *kajált*, mégsem lett *kajít*, *kajajt*; legfeljebb elnyomja az *l*-t egészen, p. o. *vót*: volt, *imád*: imáld (cser. *jumald*). A Régi Nyelvemlékekben előfordulnak ugyan *szabadultatik*-félék e h. *szabadojttatik*, mint szenvedő alakok, de ezek sem bizonyítanak semmit az *oijt*-nak *ült*-ből való keletkezéséről. Mert ha végig nézzük az előforduló példákat, mind csak passivumi alakot találunk, úgy hogy a *tat*-ot joggal csak bővölködő, vagy rosszszül alkalmazott passivképzőnek kell tartanunk; mert megszabadul értelmileg annyi mint megszabadojttatik, s rosszszül van: megszabadultatik. Pedig, ha csakugyan bizonyítánuak valamit ezen alakok az *oijt* eredetére, csak *szabadultja* e h. *szabadojtja*-féle példa kellene. Előfordul p. o. a Tatarsi codexben: *bátoroltatik* confortatur, *dicsövöltessék* glorificetur, *fényesöltetik* clarificatur, *gonoszboltatni* scandalizari, *megháboroltaték*, *turbata est* (v.ö. mellette: *háboról* turbatur), *igazóltatol* justificaris (*igazól* justificatur), *megindóltatnak* commovebuntur, *mozdóltaték* motus est (*mozdól* movet se), *megpusztóltatik* desolabitur (*pusztólat* desolatio), *megtisztóltaték* mundata est, *szabadóltatván* liberati (sza-

badólat redemptio). — A Bécsi codexben : *ékesöltetik* decorabitur, *háboroltatik* vala turbabatur, *megindóltatnak*, *sokasoltassék* multiplicetur, *szabadóltatnak*. Az activumi alakok pedig mind *ojt*, *öjt*, *ejt*-tel vannak : *dicsővejt*, *elevenejt*, *hábořejt*, *szabadojt*, *tisztojt*, *velágoajt*, *bizonyajt* stb. — Hogy miből indul ki az *ojt* (*ít*)-féle átható képző, mutatják részint némely példák a magyarban, részint a rokon nyelvekbeli megfelelő alakok. Ugyanis van némely *ad*-féle benható ige, melyek mellett nem *aszt*, hanem *ít* áll mint átható, vagy legalább *aszt* mellett *ít* : *hasad* : *hasít*, *szakad* : *szakít*, *szakajt* (és *szakaszt*), *szalad* : *szalajt* (szokottabb : *szalaszt*) ; vagy pedig az *ít* áll *od*, *ed*[ik] mellett, mint : *fehéredni* : *fehérít*, *hengeredni* : *hengerít* stb., v.ö. *haragudni* : *haragit*. Az *od*, *öd* pedig, ha *ikes* is, nem különbözik a nem *ikes ad*, *ed*-től, valamint az *ud*, *üd* sem. Ebből az következik, hogy az *ít*, azaz *ojt*, *öjt* (hogy csak a legteljesebb régi formáját használjuk) az *aszt*-tól lényegesen nem különbözik, és szintén az *ad* (*od*) benható alakból, az *szt*-vel egyértékű *ht*, *jt* eredeti causativképző által, van képezve, épen úgy eltűnván a benható alapigének *d*-je mint az *szt* képzőalak előtt. Tehát *ifjojt*, ebből lesz : *ifjod-ht*, *ifjo'-jt*. De a rokon nyelvek is szolgálhatnak erre bizonyítékkal. A régi jó magyar *tanojt* ige a mordvinban *tonaftan*-nak hangzik, mely tudvalevőleg *tonaht* helyett van ; a *tonaft* ige pedig megkérdhetetlenül *tonad*-an (tanulok)-ból *cred* causativ *ft* képző által ; a mordvin *ad*-féle benható igéknek pedig, mint fentebb láttuk, a magyarban szintén *ad*, *od*-félék felelnek meg ; a magyar *tanojt* tehát egy már nem létező **tanod*, *tanad*-ból ered, melynek *d*-je szintoly természetű mint a *nyugod* igéé : azaz *tanojt* ebből eredt : *tanod-ht*, *tano'-jt*. A föltett *tanad*, *tana'* ige (= mord. *tonad*) azonban még megvan a *tana-kodni*-ban, és *tanó*-ban (= mai *tanu*) e h. **tanavó*, *tanoró* (v.ö. *nyugvó*, *alvó*). A finnben ezen igen fontos ige alkalmassint a *tunte* ismerni igető által van képviselve ; ez **tunete*, *tunel'* helyett van, és csak az első *e* kiszorulásának köszönheti, hogy nem pusztult el a *t*-je, s nem lett praesense *tuneen*, hanem *tunnen* (e h. *tunten*). — Így magyarázódik meg a *haragojt* (*haragit*) is *haragod*, *haragud*-ból, veszejt a föltehető *veszed*-ből (*veszedelem*). A többi *it*osek mind denominativ, még pedig rendszeren melléknevektől származó igék, a részint meglevő (*fehéred*, *vörösöd*, *ifjod*, *nagyobbod*-), részint szintén föltehető *od*, *öd*, *ed*-es benható denominativokból : *szépejt* = *szeped-ht*, *szépe'-jt* ; még pedig megvannak ezen föltett *od*, *ed*-féle

denominativumok (*széped, szabadod) az *ojt*, *ít* mellett álló benható *ül*, *üül* (*ól*, *öül*)-ben is alapúl, a mint mindjárt látni fogjuk. A finnben, kétség nélkül, ezen melléknevektől származó *ít*, *ojt*-os igéknek az *itta*-félék felelnek meg, melyeket fentebb 149. l. képzésmódjukra nézve megmagyaráztunk; *kovitta* = *kova-itta*, *kova-i-tta*, v.ö. keményít, = keményejt, kemény-e'-jt, kemény-ed-ht; megegyezik tehát a képzésmód tökéletesen, tekintetbe véve azt, mit az *i*-nek mint benható képzőnek a mordvin *gad*, *jad*, *id* s a magyar *ad*-hoz való viszonyáról fentebb 150. és 165. ll. mondtunk. A mordvinban csak az egy *gaft* áll ellenében a magyar *asz-t*-nak és *ojt* (*oht*)-nak is.

Hátra van most az *ül*, *üül* benható képzőnek fejtegetése, mely nélkül az *ojt*, *ít* é is hiányos, sőt talán kétséges is volna. — Nézzük elsöben is az *ül* jelölési értékét az *ad*, *od*-hoz hasonlítva, a hol ugyanazon alapszótól mind *ül*, mind *ad*, *od*-féle benható van. Ilyen p.o. *fehéréd*- és *fehéüül*, *görbed* és *görbüül*, *vénhed* és *vénüül*, *ifjod*- és *ifjúül*, *keményed*- és *keményüül*, *domborod*- és *domborüül*, *csillapod*- és *csillapüül* stb. Igaz ugyan, hogy ezekben nem nagy a különbség az *od* és *ül* között, a mi a jelentést illeti; annyit azonban mégis vehetünk észre vagy érezhetünk ki, hogy az *ül*-félékben az azzá-le v és vagy válás, vagy az illető állapot belépése némileg jobban ki van emelve. — A mi most az *ül* (*ól*) alakját illeti, mindenek előtt figyelembe kell venni, hogy sajátképen hosszú *ü*, *ü* (*ó*, *ö*)-vel van; a mi eleve is ezen *ü*, *ó*-ban két eredetileg külön állt önhangzó összevonását gyaníttatja. Hogy milyen elemek pedig rejlenek ezen hosszú *ü*, *ó*-ban, s az egész *ül*, *ól*-ban, földeríti nekünk a finn nyelv megfelelő módon képzett igékkel. — Ugyanis a finnben igen közönségesen átható igék tétetnek belszenvedökké, és máris benható igék az azzá-le v és határozottabb kifejezésével szintén belszenvedökké, az igetökhöz járuló *u*, *y* képző által. Példák: *anta adni*: *antau adni* magát (valamire), *laske* ereszt: *laskeu* cresszkedni, *kuule* hallani: *kuulu* v. *kuuluu* e h. *kuuleu* hallik, hallatszik, *muutta* változtatni: *muuttu* változni, másuvá kölfözni stb., v.ö. fentebb (148. l.) az *-ntu* végüeket *-enta*-ból, minthogy ezen *u* az alapige végönhangzóját is gyakran kiszorítja. Már is benható igéktől:

heräü (*herüt'*) ébredni: *heräy* wach werden.

ihaa (*ihat'*) örvendeni, froh sein: *ihau* froh werden.

karkkaa (*karkat'*) szaladni, futni: *karkkau* megfutanni, die flucht ergreifen.

sulaa v. *sula* olvadni: *sulau* elolvadni.

lahoo v. *laho* rohadni, fauleni: *lahou* verfauleni.

halkee (*halke'*) hasadni: *halkeu* sich spalten.

hajoo (*hajot'*) elszéledni, szétesni: *hajou* u. a.

kenki sich beschuhen: *kenkiy* beschuht werden.

hyppäü szökni, ugrani: *hyppäy* fölpattani, fölugrani.

umpee körül-, bezáródni: *umpeu* bezárul.

makaa (*maka'*) fekünni: *makau* verliegen, situ corrumpti.

palaa (*palat'*) visszatérni: *palau* (mintegy: visszatérülni).

hikoo (*hikot'*) izzad: *hikou* megizzadni, in schweiss kommen stb.

Hogy mily eredetű, alakra nézve, ezen *u*, mutatja egyrészt a vele összetett *utu* alak, mely mellette belszenvető igék képzésére használtatik, p. o. *antau* mellett van *antautu*, *kenkiy* mellett *kenkiyty* stb.; ezen *utu* pedig megfelel a cseremiszi *ald* passivképzőnek (l. NyK. IV, 50. l.), azaz első *u*-ja a cseremiszi *al*-nak, melynek *a*-jában azonban az ígető eredeti végönhangzója is befoglaltatik, tehát finn *au* is = cseremiszi *al*. A finn nyelvnek hajlama van eredeti *l* hangot *u*, *y*-vel helyettesíteni, v. ö. *löytä* lölni, cser. *löldem* emelni; *käy* = kelni, *tüyte* = m. *teljes*. E szerint tehát a kérdéses *u*-ban először is eredetibb *l*-t látunk. Más részről meg némely egytagú, önhangzóvégű finn ígető az *u*-val való alakot úgy képezik, hogy helyette *pu* tűnik föl: p. o. *saa* elérni: *saapu* (pr. *saavun*) megjelenni, jelen lenni; *syö* enni: *syöpy* evődni, elmúlni; *jää* maradni: *jääpy* hátra maradni, hagyódni. Ezekből a belszenvető *u*-t kiegészíthetjük eredetibb *pu*-vá, azaz *p-l*, vagy *pol*-féle alakká, és nem lehet kétség, hogy ezen *u* = *pol* éppen a levési ige, finn *ol*, magy. *vol*, cser. *mord. ul*, a tör.-tatárban *bol*, mely mint belszenvető képző olyannyira összerövidült a finnben (*u* legközelebb *ou*, *vou*-ból); még jobban maradt meg a cser. *ald*-ban; a törökben is szerepel passivképzőül *ul*, *ül* stb. alakban. — Midőn tehát a magyarban *ül*-lal ígetőkből készülő belszenvetőket találunk, p. o. *vonul* (v. ö. finn *vetä* v. *vetäy*; *vetä* a. m. von) *járul*, *bedugul*, *nyomul* stb., ezeknek *ül* (*ól*)-jában először is az *ul* (*vol*, *ol*) passivképzőt ismerjük föl, mely az ígető eredeti végönhangzójával összevonva hosszú *ú*, *ó*-val lett *ül*, *ül*, p. o. *vonul* körülbelül így: **vono-vol* v. *vono-ul* = *vonól*, *vonul*. Kétségtelen az összevonás a hosszú *ú*-ban a *fül*, *gyül* példák által is, melyek = török *bozul*, *jüyl*, tehát valamikor *fohul*, *gyöhül* voltak. És képesek

vagyunk ezen összevonás elemeit kimutatni azon *ül*-ban is, mely névszókhoz járulva az átható *ojt* (*ít*) mellett álló benhatókat képez. Először tekintsük a *tanúl*, *tanól* igét. Ennek átható társának, *tanojt*-nak alapja egy már önállólag nem divó *tanod*, *tanad* (*tano'*, *tana'*) ige = mordvin *tonudan*, finn *tunte* e h. *tunete*. Ehhez a *tana'*, *tano'* igetőhez a belszenvedő *ul*, *ol* járulván lesz *tano'ul* = *tanól*, *tanúl*, melynek alaki megfelelője a finn *tuntu* e h. *tunte u*, mely még hasonlóbb lenne, ha a *tunete* nem *tunte* hanem *tunee* (*tunet'*)-vé alakúl, a mikor is *tuntu* helyett *tunee* (**tuneol*) lett volna. Hogy itt az *-ojt* és *ül* (*oul*) nem egyik a másikból, hanem mind a kettő egy alpból indul ki, összehangzásban van avval, hogy különben is a magyarban a belszenvedő *ul* a causativ *t* (*ht*, *jt*)-nek egy fokon álló társa p.o. *fúl* (*fo'ul*) és *fojt* (*fo'jt*), *gyül* és *gyíjt*, *nyúl* és *nyujt* igékben. Ha pedig most a *tanojt* és *tanúl* példájára a többi *ül*-féle igéket eredetileg benható *od*-féle benhatókból származtatjuk, melyekhez a belszenvedő *ul* járult (*-od-ul*, *-ovul*, *oul*), ezt annyival biztosabban tesszük, mert épen az *od*, *ad*-féle igéknek megfelelő finn *at'*, *et'*, *ot'*-féle benhatókhoz is hozzá látjuk járulni belszenvedő *u-t*, v.ö. fentebb *heräy*, *makau*, *halkeu* stb. igéket. Tehát a mint a finnben *heräy* (**herä'öl*) lesz *herä'ül*-ből, úgy a magyarban *szépül* ebből: **szeped-ül*, *szépe'ül*. Ezen magyarázat ellen nem hozhatni föl azt sem, hogy hiszen most számtalan *ül* és *ít* (*ojt*, *ejt*)-féle igét képez a nyelv a nélkül, hogy *od*, *ed*-féle alapigéktől való származtatás csak eszébe is jutna valakinek. Az *ül* és *ojt* most egységes képzők, de összetett képzők, melyek összetételét az előbbiekből csak fölfejtettük; igen természetes dolog, hogy az analogiák szerint a szókinccset szaporító nyelv nem minden példán ismétli azon összetételi processust, melyet eleinte tán csak egy két példán végzett öntudatosan, és a harmadiknál már a kész *ül* és *ojt*-tal mint egységes közpökökkel élhetett.

Hogy az *ül* és *ojt* már régen megállapodott képzők, bizonyítja az is, hogy némely velük képzett igéknek alapszavai tökéletesen kivesztek a nyelvkincsből. Íme az előbbi fejtegetéseink nyomán, egy két ilyen igét fogunk megmagyarázni. Van *borúl*, *borít*; de úgy látszik nem *ború*-tól származnak, hanem ez csak az azokban rejlő *boro'* (*borod*) benható igének participiuma, mint *tanó* (l. fentebb) a *tana'* *tano'* (mord. *tonad*) igének. Hasonlót vélekedünk a *derül*, *derít* és *derü*-re nézve. A *szorúl*, *szorít* névszói alapja a *szoros* szóból ve-

hető ki (= tör. *tar*). A *kerül* és *kerít*-ben rejlő *kered'* (*kere'*) benható ige megvan a finnben mint *kiertä*, ebből *kieretä*, mely épen úgy vonódott össze mint *tunte* e h. *tunete*; *kiertä* pedig = osztj. *keredem*; alak szerint a *kerül* = finn *kierty*; *kerít* = *kierrättä*. A *segít* (*segejt*) és *segedelem* olyan viszonyban vannak egymáshoz, mint *veszejt* és *veszedelem* (l. fentebb); azaz *seged.* a *sege'-jt*-ben rejlő benható ige.

Az *ül* és *ít*-féle igéknek még van egy osztálya, melyet még különösen kell szemügyre vennünk; a hangutánzó vagy kedélyszókból keletkező *dül* (*dól*) és *dít* (*dojt*)-féle igék osztálya, p.o. *fordül*, *fordít*, *kondül*, *kondít*, *csendül*, *csendít* stb. Jelentésükre nézve nem tiszta verba momentanea v. subita (a cselekvés egyszeriségét jelentők), milyeneknek Fábian úr tartja (NyK. II, 9.), hanem egyszerűen inchoativ elem van bennök; v.ö. *rezdül* és *rezzen*, mely tiszta momentán jelentésű; *zördül* és *zörren* stb. Mellettök állanak *g*-képzőjü durativ benhatók: *forog*, *kong*, *cseng*, *zörög*, *mozog* stb. A mennyire a *fájdül*, *tótdül* (*toldül*) példák után ítélnünk, a *dül*, *dít*-féle képzésnek kiinduló alapja igető, a melyet tehát a *fordül*, *csendül*-ben is kell látnunk a *dül* előtt, még azon fölvétel mellett is, hogy az czeckbeli *for*, *csen* a képzővesztett *forg*, *cseng* helyett van: *fordül* = *forg-dül*, *csendül* = *csengdül*. A mi továbbá a *dül*-beli egyszerűségi vagy momentánsági jelentést illeti, ezt mindenesetre a *d*-ben kell keresni, olyformán, hogy egy föltehető **forda-ni* **csende-ni* ige keletkezett (v.ö. *toldani*, *kérdeni*, e mellett: *tolni*, *kérni*), mely aztán a belszenvető *ol*, *ul* és causativ *t* (*jt*, *ht*) által szintűgy *dül* és *dojt* (*dít*)-tá alakul, mint *fo'ul* és *fo'jt* ezekké: *fül* és *fojt*. Ezt a *d* képzőt (mely után még önhangzót is tehetünk ki: *do*, *de*) megtaláljuk a magyar nyelvben még egyebütt is mint egyszerűség-jelentőt, t.i. gyakorító képzővel együtt a *dal* és *dos-ni* féle igékben: *vagdal*, *szabdal*, *rúgdal* stb. *verdes*, *fogdos*, *kapdos*; a tulajdonképi gyakorító t.i. czeckben *l* és *s*, melyek magukban is eléfordulnak (*marasztal*, *keres*, *olvas*) és különben = finn *ele*, cser. *l*, és mordvin *š*. Most ugyan az egész *dal* és *dos-t* nézzük gyakoritónak; de különbséget kell tenni a folytonossági gyakorítás és a szakadozott ismétlés között; emez pedig úgy fejeztetik ki, hogy a gyakorító képző az egyszerűséget jelentő után tétetik ki, v.ö. a cseremiszből *optaled* gyakran egyszerűrakni (*optal* egyszer rakni, *opt* rakni), *pualešt* fölfuvogat (*pual* egyet fűni, *pu* fűni); a finnben az *ahta*-féle egyszerűség v. rögtönösség jelentők gyakoritva: *ahtele-n* végződnek: *seisahtele* meg-megállni

(*seisahta*), ellenben *seisoele* állongani, egyfolytában állni (*seiso*). Hogy a *dal*, *dos* alakokat helyesen elemezzük így, már a *vereget* és *verdes* igék egybeállítására éreztetheti, valamint azon körülmény, hogy a *dal*, *dos* képzőt leginkább oly igéken találjuk, melyek már fogalmuknál fogva nem igen duratív természetűek, p.o. *rüg*, *csap*, *kap lök*, *döf*, *lép* stb. Igen valószínű, hogy a *dogál* (*do-gál*) is szorosán véve szakadozó ismétlést jelentő; még pedig ebből a *do* igen tisztán válna ki mint egyszerűség-jelentő. Hogy a *dül*, *dojt*-beli *da*, *do* elem, melyet imént kísérlettünk a magyarban kimutatni, a mint Fábrián úr (I. NyK. II, 10. l.) akarja, a finn *ahta*-nak megfelelője, még nem mernők bizonyosnak állítani; mert az *ahta*-ban (*akta* helyett) az *ah* (*ak*) is lényeges elem, milyent a közvetlenül az igetökhöz járuló *dül*, *dít* (*da-l*, *do-s*, *do-gál*) előtt alig lehet föltenni. Inkább talán azon *ta-t* lehet a kérdéses magyar *do*-hoz hasonlítani, mely a finn *löytä* találni-ban fölös a magy. *löl*-hez képest, vagy *pyytä*-ben a magy. *fogni*-hoz képest (v.ö. *pyyntö*, a melyben nincs a *tä*). A mordvinban is közvetlen az alapigetökhöz járuló *d* képez verba momentaneát: *joran* dobni: *jordan* egyszer dobni, *puran* begöngyölni: *purdan* einmal umschlagen, *naran* nyírni: *nardan* egyszer átvonni valamin. A cseremiszen hasonlításul ezt a példát idézhetjük: *pörtölam for-dúlni* (megfordúl, visszatér).

Végre még szólnunk kell egy bizonyos számú *t*-vel készülő átható s ezek mellett társúl álló *l*-lel készülő (s részint *ikés*) behatoló magyar igékről, melyek egytaguak ugyan, de melyek épen az egymásnak ellenében álló *t* és *l* végbetűjökkel, mint képzőjökkel eléggé mutatják nem eredeti ige-gyök voltukat. Ezek, hangelemeik hasonlatossága szerint, a következő csoportokra oszthatók: 1 *döl*: *döjt*, *fül*: *fojt*, *gyül*: *gyujt*, *gyül*: *gyüjt*, *fül*: *füt*, *hül*: *hüt*, *nyül*: *nyujt*, *nyül*: *nyít* (*nyíjt*); — 2) *fejlik*: *fejt*, *hajlik*: *hajt*; *rejlik*: *rejt*; — 3) *bomlik*: *bont* (*bomt*), *hámlik*: *hánt* (*hámt*), *himlik*: *hint* (*hímt*), *omlik*: *ont* (*omt*), *ömlik*: *önt* (*ömt*), *romlik*: *ront* (*romt*), *számlik*: *szánt* (*számt*); — 4) *foszlik*: *foszt*, *oszlik*: *oszt*; — 5) *feslik*: *fejt*. — Első kérdés az volna, hogy vajjon ezen származott igék névszói vagy ige-szói alapszóból indulnak-e ki? A mennyire itt egyikét esetben a nyelvhasonlítás s a magyar nyelvből egyikét adat segít, mind a két nemű alapszók szerepelnek ezen igékben. Denominativumok p.o. *hül* és *hüt* ettől: *hü* v. *hüv*, mely a *hüvös*-ből kivethető = finn *hyy* (dér, gyenge jég); *fejlik* és *fejt* ettől: *fej*

(v.ö. finn *püättü* ettől: *püü* fej); *oszlik* és *oszt*, v.ö. finn *osa* rész, melytől *ositta* osztani; *hámlik* és *hámt* ettől: *hám*; *romlik* és *romt* ettől: *rom* (romba dőlni). Ellenben igezői alapból eredőnek bizonyul be *fül* és *fojt* a török *boγ* és *boγul* (= *fül*) szerint, *gyül* és *gyújt* a tör. a *j̄ȳ* és *j̄ȳil* (*gyül*) szerint, és talán ez is: *gyúl*, *gyújt* a tör. *jaγ* (*gyújt*) szerint, valamint *feslik* a finn *piütse* szerint. A többire nézve nem lehet meghatározni, melyik nemű az alapszó. De a jelen esetben e kérdés nem is oly fontos: mert kétség nélkül oly két képző van előttünk, mely egyaránt névszói és igezői alaphoz járulhat, t. i. a causativ *t* képző (= finn *tta*, eredetibb *ht*), mely egyrészt benható igezőből képez áthatót s másrészt eredeti értékénél fogva (= „tenni“-féle ige) névszóból is képezhet igét; és az *l* (= *ul*, *ol*, *vol*) képző, mely szintűgy benható igezőből belszenvédőt képezhet, mint névszóból benható igét. Csak azt akarom még megjegyezni hogy igénytelen véleményem szerint a fölhozott igékben a *t* (vagy az 1. alattiakban a *jt*) nem egy az *ít* (*ojt*)-tal, sem az *l* nem egy az *ül* (*ól*)-lal, mert ezek, a mint fentebb láttuk, összetett képzők s bajosan rövidültek volna *t* (*jt*)-vé és *l*-lé, kivált az *m*-végű (3. alatt) alapszók után, úgy hogy p. o. *bomt* és *boml*- ebből lett volna: *bomül* és *bomojt*, *bomít*. Mert akkor a régi magyar nyelvben, mikor az *ít* alak meg nem is létezett, legalább *döejt* v. *dövejt*-féle alakot kellene találunk *döjt* helyett, pedig a régi magyarságban is csak *döjt*, *hímt* stb. féléket találunk. Ez inkább azon nézetet ajánlja, hogy *t* itt a csupasz causativképző *t*, melynek eredetibb alakja *ht* szintén *t*-vé rövidül és az igező végmássalhangzójához is hozzá szorúl a *kelt*, *bánt*, *teremt* és *csattant*-féle igékben; mert az az egy példa melyet egy *ejt*, *ít*-nek csupa *t*-vé rövidülésére lehet fölhozni, t. i. *veszejt*, *veszít*: *veszt*, semmi ésetre nem azon korból *kelt*, mikor a *bánt*, *kelt*, *gyújt*, *romt*-félék alakultak; mert még most is él és divatozik *veszt* mellett a teljes *veszít* is. Az *l* *t* meg a csupa *ul*, *ol*-nak nézzük, melynek elrövidülésében csak rövid önhangzó szorult ki. Végre még azt jegyezzük meg, hogy az 1. alatti áthatókban alkalmasint az egész *jt* a causativképzőhöz tartozik (*ht* helyett), mert az *l*-féle benhatókbán nincsen; mert ha az alapszóhoz tartoznék, jóformán megmaradt volna az *l* előtt is, úgy mint a 2. alattiakban (*fejlik*, *hajlik*). Az 1. alattiak alapszava, úgy látszik, *h* vagy *v*-n végződött, vagy *u*, *ü*, *i* önhangzókon, úgy hogy teszem *fül* ebből lett: **fohlt* v. *fo-vul* v. *foult*; *fojt* meg ebből: **fohht* v. *fovht*, *fouht*, *fo-jt*. Erre

nézve fölhozhatni a cseremisiz *pikt* = fojt-ot is, mely nyilván a causativ képző teljes cseremisiz alakját mutatja (*kt*). Hogy *füt*, *hüt*, *nyít*-ban a *t* előtt eltűnt egészen a *j*, azon egyszerű okból ered, hogy *ü*, *i* után a *j* nem oly könnyen tisztán hallatható mint *o*, *u* után.

A *ja* (e h. *jad*, *gad*, l. 165. l.) képzővel készülő beható denominativ ige Ahlqvist moksa mordvin nyelvtanában, a melyet a mordvinra a fentebbiekben használtam, mindössze csak három van fölhozva (erväjän, purjan, saljan, lásd fent. 145. l.). Most Reguly mordvin szógyűjteményéből még fölemlíthetem ezeket: *varäjän* likadok (caus. *varäjaftan* likasztok; *varü* lyuk); *maziјаftan* szépíték (a föl nem hozott *mazijan* *szépedek-nek causativuma; *mazi* szép); *vašijan* megesikódzom (*vaša* csikó; v.ö. fent a 150. lapon a finn *pojja*, *vohtin*-féléket). — Ezenkívül találunk Regulynál még több *d* képzőjű verba momentaneát, melyekről a 172. lapon van szó: *amelđan* egyszer meríték (*amelan*), *jařđan* e. intek (*jařan*); *nozerđan* e. rántok (*nozeran*), *kiskerđan* e. csipek (*kiskeřan*), *kütmürđan* e. szorítok (*kütmüran*). — A *fordül* magyarázatában fölvett **fordaigetöre* nézve szintén össze lehet vetni a mordvin *mürđan* (erza-mordvin *muvurđan*) megfordulok igét.

BUDENZ JÓZSEF.